

SLOVENISTIKA 10

SZERKESZTETTE
Lukácsné Bajzek Mária

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2017

Megjelent az ELTE támogatásával

SZAKMAI LEKTOROK

Jožica Čeh Steger

Zsilák Mária

NYELVI LEKTOR

Mladen Pavičić

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ

Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők, szerkesztő

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszéke
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője

Sorozatszerkesztő Lukács István

A borítót tervezte Sellyei Tamás Ottó

Nyomdai kivitelezés Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.

ISSN 1789-3976

ISBN 978-963-284-885-3

VSEBINA

UVOD

Marija Bajzek Lukač.....7

Marko JESENŠEK

Internacionalizacija in vloga slovenskega jezika
v univerzitetnem izobraževanju.....9

István LUKÁCS

Prešernova in Petőfijeva »Železna cesta«
Pot do ljubezni in svobode.....19

Miran HLADNIK

Novo od Prešerna.....29

Vlado NARTNIK

Od nedoločne do določne oblike
slovenskih pridevnikov.....39

Miran ŠTUHEC

Lirika Uroša Zupana do l. 2000.....47

Mojca SMOLEJ

Psevdohipotaktične konstrukcije.
Primer členkovnih stavkov.....59

Silvija BOROVIK

Tematika večkulturnosti, medkulturnosti
in identitete v izbranih esejih Aleša Debeljaka.....71

Mihaela KOLETNIK

Frazemi s sestavinama *pes* in *maček*
v gornjeseniškem govoru.....87

Mojca NIDORFER ŠIŠKOVIČ Mednarodno sodelovanje v mreži slovenistik na tujih univerzah.....	103
Tone SMOLEJ , Mladen PAVIČIĆ Josip Ogrinec in Madžarska.....	117
Natalija ULČNIK Raba oblike <i>človeki</i> v slovenščini.....	129
Damjan HUBER Besedilna fonetika v slovenskih pravopisnih in pravorečnih priročnikih.....	143
Mira IVIČ KRAJNC Humorja ni nikoli preveč ... ali pač.....	157
Blanka BOŠNJAK Žanrske prvine v sodobni slovenski kratki prozi.....	169
Alma VÁRKONYI Odnos do Boga v poeziji Jánosa Pilinszkega in Edvarda Kocbeka.....	181
Gergely BAKONYI Recepcija sodobne slovenske književnosti v luči prevodov.....	191
Előd DUDÁS Pretekli časi v Martjanski pesmarici.....	199
György RÁGYANSZKI János Fliszár in njegov slovensko-madžarski slovar.....	209
Marija BAJZEK LUKAČ Razvoj besedilnih vrst in jezika pri prekmurskih evangelikičanskih pisateljih 18. stoletja.....	217

János Fliszár in njegov slovensko-madžarski slovar

GYÖRGY RÁGYANSZKI

*Filozofska fakulteta Univerze Lorándia Eötvösa, Múzeum krt. 4/D,
1088 Budapest, ragyanszki@caesar.elte.hu*

János Fliszár je med dvema vojnama napisal *Vogrszki-vendiski recsник* (1922, predelana izdaja 1942) in *Vendiski-vogrszki recsник* (1943). Rokopi-sni slovar ima približno 50 000 iztočnic, objavljeni pa so bili le deli tega obsežnega gradiva. V prispevku analiziram Flisarjev pravopis in besedotvorne vrste (izpeljava, zlaganje, dobesedni prevodi iz madžarščine).

Fliszár János a két világháború között készítette el *Magyar-vend* (1922, második átdolgozott kiadás 1942) és *Vend-szlovén szótárát* (1943). A szótár megközelítőleg 50 000 címszót tartalmaz, de a teljes kéziratot sohasem adták ki. A tanulmányban a szótár helyesírását és a szóalkotás-módokat elemzem (szóképzés, szóösszetétel, magyar tükörfordítások).

Ključne besede: prekmursko narečje, János Fliszár, leksikografija, vendsko vprašanje

Kulcsszavak: muravidéki nyelvjárás, Fliszár János, lexikográfia, vend kérdés

1 LEKSIKOGRAFSKI PROJEKTI SLOVENISTIKE NA ELTE

V desetih letih budimpeške slovenistike je bilo vedno pomembno zanimanje za leksikografske projekte. Zdaj pišemo veliki madžarsko-slovenski slovar, pred tem smo delali na dvojezičnem madžarsko-slovenskem frazeološkem slovarju. Naš prvi leksikografski projekt pa je bil slovar Jánosa Fliszárja. Bil sem še študent drugega letnika, ko sem pri profesoric Mariji Bajzek obiskoval seminar, na katerem smo delali s slovarjem Jánosa Fliszárja. Prepisovali smo stolpce rokopi-snega slovarja in ekvivalente dopolnjevali s pomeni v knjižni slovenščini. Ta projekt zdaj miruje, saj smo vsi zaposleni

z velikim slovarjem, zagotovo pa se bomo vrnili k našemu prvotnemu cilju.

Fliszár je med vojnama napisal *Vogrszki-vendiski recsник* (1922 in predelana verzija leta 1942) in *Vendiski-vogrszki recsник* (1943). Uredniki slovarjev so objavili le del geselskih člankov, večina je ostala v rokopisu, ki ga hrani Széchényijeva državna knjižnica v Budimpešti. Fliszárjev rokopis je obsežen, saj ima okrog 50 000 iztočnic. Pred predstavitvijo slovarja bi želel pojasniti njegov naslov.

Po pregledu zgodovine Prekmurja ugotovimo, da njegovo poimenovanje ni enotno. V madžarski zgodovinski terminologiji je bilo razširjeno poimenovanje *Vendvidék* (Vendska pokrajina), ki pa je večkrat sprožilo politične in jezikovne polemike. Košičev sklad je izdal publikacijo o vendskem vprašanju (Lukács 1996), v kateri so zbrane vendske teorije, med katerimi so nekatere tudi znanstveno utemeljene, nekatere pa so nastale pod vplivom politike. V 19. stoletju najdemo več poimenovanj za Prekmurje, v madžarščini ga imenujejo *Tótság* ali *Vendvidék*, v slovenskih virih pa Slovenska krajina. Po trianonski pogodbi je bilo to območje priključeno Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev in od takrat se imenuje Prekmurje. Večina poimenovanj ne odraža avtoidentifikacije prekmurskih Slovencev, saj so bila poimenovanja politično motivirana, prekmurski Slovenci pa so bili pri opredeljevanju svojega jezika in narodnosti vedno enotni, saj so se vedno izrekli za Slovence, ki govorijo slovensko.

2 JÁNOS FLISZÁR KOT LJUBITELJSKI JEZIKOSLOVEC

János Fliszár (1856-1947) je v Križevcih deloval kot luteranski učitelj in je bil aktiven v prekmurskem javnem življenju. Prevajal je madžarske pisatelje in pesnike, med njimi Móra Jókaija, Kálmána Mikszátha, Sándorja Petőfija in Jánosa Aranya. Sodeloval je s časopisi *Dűševni list*, *Prijátel* in *Muraszombat és Vidéke*. Za potrebe prekmurske evangeličanske verske skupnosti je prevedel in pripravil več verskih besedil (glej Just 2006: 176-183). Bil je znan vinogradnik in vrtnar ter avtor slo-

varjev. Fliszár je dobro poznal tradicijo prekmurskega knjižnega jezika. V svojem predgovoru piše:

Po sztári nasi pizszatelaj: Küzmicz, Kosics, Czípót, Barla, Kardos, Terplán, Augusztích pizsznikaj pizszane knige i szpízse szem vsze precsteo, po nyí pizszmeno i po národa góvorényi núcane recsí vküpszpóbrao i v etom récsniko popízszao. Csi bár je nas jezík vu niszterni presztoraj preszlab vu recsáj, dônok pa vise 50,000 koreni récsi má, stere szo v-ete récsnik gorivzété. (Fliszár 1943: 3)

Fliszár se je s pisanjem slovarja lotil velikega dela, a ni bil ustrezno izobražen, da bi lahko pripravil kakovostno leksikografsko delo. Po mnenju Endreja Angyala je Fliszár pripadal ljubiteljskemu jezikoslovnemu krogu Sándorja Mikole. Slovarja Jánoša Fliszárja nista popolni leksikografski deli. Fliszár je le redko razlikoval pomenske odtenke ali podpomene. Njegov rokopis bolj spominja na geslovník, iztočnice rokopisa pa so v tiskanem slovarju zbrane v besedne družine. Njegove jezikovne inovacije je kljub temu treba ceniti, saj je prekmurščina potrebovala nove besede.

Marija Bajzek Lukač je podrobno raziskala nastanek in strokovno izrazje slovarja (Lukácsné Bajzek 2006). Sándor Mikola je rokopis prejel leta 1920 in ugotovil, da ljudski jezik številnih iztočnic ne pozna, da so to Filzarjeve skovanke ali kalki. Prav zaradi tega so objavili le izbrane geselske članke. Prva izdaja slovarja obsega približno 7000–8000 iztočnic, predelana izdaja pa 13 000–15 000. Pomemben del izpuščenih iztočnic tvorijo strokovni izrazi, ki jih je Marija Bajzek Lukač uvrstila v osem skupin:

- 1. Pravno izrazje:** *préközeme* (prevzeti v posest, polastiti se), *grüntne knige* (bírtokkönyv, posestni register), *právédenik* (ügyész, tožilec)
- 2. Medicinsko izrazje:** *csrevcevo* (bélcsatorna, črevesni trakt), *ovcsene bobinke* (bárányhímlő, norice), *szívcsabeteg* (idegbaj, nevroza, živčna bolezen), *szrcá klapance* (szívbillentyű, srčna zaklopka), *plűcsbeteg* (tűdőkor, tuberkuloza), *grlovica*, *dávica* (torokgyík, difterija)
- 3. Tehnično izrazje:** *návuk masinsztova* (gépészet, strojeslovje), *szopoutno hajósztovo* (gőzhajózás, plovba s parnikom), *szopouta moucsni naprava* (gőzerőmű, parna elektrarna), *hajóvne sztené*, *rébrea* (hajóborda, ladijsko rebro)
- 4. Jezikoslovno izrazje:** *moskoga szpóla* (hímnemű; moški spol), *vu préményenom razményi* (átvitt értelemen, v prenesenem pomenu), *vugi-*

banye kipnika (igehajlítás, spregatev), *jezicsar* (nyelvész, jezikoslovec), *da sze pometáoti* (ragozható, pregiben), *vézanye récsi* (szókötés, sestavljanje)

5. Družboslovno izrazje: *bogá molécsi* (istenfélő, bogaboječ), *cerkvena médszbnost, szkiüpnoszt* (egyházközösség, cerkevna občina), *cerkvena prigoda* (egyháztörténet, zgodovina cerkve), *v nébo zasztöplénye* (mennyebenetel, vnebohod)

6. Finančno izrazje: *zsoja zsoj* (kamatós kamat, obrestne obresti), *tekcoci racsun* (folyószámla, tekoči račun), *kvára povrnyenyé, kvára mentünje* (kárpótlás, nadomestilo škode)

7. Naravoslovno izrazje: *berescni strknik* (golyahír, kaluznica), *grouzsár* (vegyész, kemik), *jeszénovca zszüzsevka* (kőrisbogár, spanyka muha), *kemicsno razprávolanye* (vegybontás, kemična separácija), *drekar* (galacsinhajó cserebűly, govnač)

8. Vojaško izrazje: *vojnszko szodsztvo* (hadbírótság, vojaško sodišče), *szoldacska szlúzsba* (katonaszolgálat, vojaška služba), *katánjszke szlúzsbe duzszen* (katonaköteles, vojaški/vojni obveznik), *jezerna* (ezred, polk), *jezernik* (ezredes, polkovnik). (Lukácsné Bajzek 2006: 552-556)

Pri analizi besedotvorja sem ohranil Fliszárjev črkopis, ki pa prav tako potrebuje komentar.

Madžarski črkopis je vplival na grafijo prekmurskega slovenskega jezika. Ta fenomen Előd Dudás razlaga s tem, da so imeli Prekmurci v preteklosti, vse do druge polovice 19. stoletja, le malo stikov s Slovenci, ki so živeli na desni strani Mure in so uporabljali bohoričico, od druge polovice 19. stoletja pa gajico. Prekmurski izobraženci pa so bili tesno povezani z madžarskim jezikom in kulturo, ker so obiskovali madžarske šole. (Dudás 2013: 114)

Prekmurski pisatelji, tako tudi Fliszár, so uporabljali madžarske grafeme: *cs* (č), *dzs* (dž), *sz* (s), ločevali so kratke in dolge samoglasnike: *a-á, e-é, o-ó, ö-ő, u-ú, ü-ű* ter dvoglasnika *ê* in *ô*. Ta črkopis ni Fliszárjeva inovacija, saj se je v različnih različicah uporabljal skozi stoletja in ga je v svoji slovnici uporabljal tudi Pavel. Našel sem samo eno razliko med črkopisom, uporabljenim v slovarju in v Pavlovi slovnici. Fliszár za glas *ž* v svojem rokopisu uporablja grafem *ž*, Pavel pa je prevzel madžarski grafem *zs*, ki ga najdemo tudi v urejenem in natisnjem Fliszárjevem slovarju.

3 BESEDOTVORNE VRSTE V FLISZÁRJEVEM SLOVARJU

Jože Toporišič je pisal o modernem besedotvorju in je zapisal, da je to »nauk o tvorbi novih besed. Nove besede delamo iz že danih besed in besednih zvez. Besedotvorje nas tudi uči, tvorjene besede razumeti.« (Toporišič 1976: 114) Pavel je v svoji slovnici obdelal besedotvorje in piše: »glede izpeljave je prekmurski jezik zelo bogat in prožen.« (Pavel 2013: 291) Med Pavlovo in Toporišičevo terminologijo ni velike razlike. Tudi v Pavlovem strokovnem izrazoslovju najdemo podstavo, obrazilo in besedo, drugačna pa je klasifikacija besedotvornih vrst. V Toporišičevi slovnici najdemo šest besedotvornih vrst: izpeljavo, zlaganje, sestavljanje, sklapljanje, konverzijo in mešano tvorbo. Avgust Pavel izpeljavo imenuje »szpeláva«, piše o izpeljavi samostalnikov, pridevnikov in o tvorbi števnikov in glagolov. Ima še dve možnosti za tvorbo besed, in sicer podvojitvev in sestavo.

V Fliszárjevem slovarju je 50 000 iztočnic zaradi tega, ker je v njem veliko izpeljank, večina pa jih je tvorjena iz samostalnikov. Navajam le nekaj primerov za izpeljavo:

1. **Izpeljava samostalnikov:** váb-ec, vab-jenye, vád-ba, vcsel-ák, vcsel-ár, vcsel-ár-sztvo, vcsél-ica, vajž-ovje, vála-nye, val-ék, vám-anye, vápn-ar
2. **Izpeljava pridevnikov:** váb-ni, vcserá-nyi, vadlár-en
3. **Izpeljava glagolov:** vab-íti, vála-jó-csi, vála-ti

V madžarščini je veliko zloženek, pri njihovem prevajanju je Fliszár dokaj nedosleden. Če pogledamo madžarsko iztočnico *istenhívő* (v nemščini je to *gottgläubig*), za katero navaja Fliszár v prekmurščini *bôga verec* in *bôga verójôcsi-a-o*, madžarsko zloženko pa bi v knjižno slovenščino prevedli *verník* in *verujoči* (*v boga*). Ko pa je madžarska zloženka iz pridevnika in samostalnika, jo Fliszár dobesedno prevede npr. *bábá-lapot* (*bábni sztan*) – stanje bube; *gyúródeszka* (*válanya deszka*) – deska za valjanje testa; *gyógyifürdő*, (*vrácsne toplice*) – zdravilišče; *gyógykút* (*vrácsni stüdenec*) – vrecel z zdravilno vodo; *vivo kesztyű* (sic!) (*vojüvne rokavice*) – rokavice za sabljanje.

V Fliszárjevem slovarju je veliko madžarskih izposojenk. To ni novost v zgodovini prekmurskega jezika, saj jih prav tako najdemo v Küzmičevem prevodu Nove zaveze (glej Bajzek Lukač 2005), precej pa jih je tudi v prekmurskih narečjih, še zlasti v porabskih govorih. Fliszár ni bil purist, madžarskih izposojenk ni prevajal, temveč jih je ohranil, saj so skozi stoletja postale del prekmurskega jezika. Prekmurci so iz madžarskih prevzetih besed tvorili tudi nove besede: *szakács*, *szakácsica*, *szakácsstvo* (kuhar, kuharica, kuharstvo). Fliszár v svojem predgovoru komentira tuje elemente v prekmurskem jeziku:

Nevtajeno doszta drügoga kakti nemskoga, vogrszkoga, latinszkoga jezika récsi je vzéto prék, stere szo sze vu nesztamnom dotíkanyi zdomácsile i v prakszo vzelé; tákse, kak zse vkornylene recsí szem z-nerazmétimi, znóva szkovánimi récsmi në naméno namesztiti, ár bi necflavno biló. Escse i v jezika veliki národov jesztejo prékvzéte tühinszke recsí, stere sze tak pri píszanyi, kak pri gorényi núcajo, témbole sze tákse pri jezika máli národov nájdejo, stere zátó národnosztí nekvaríjo, nego témböle z-drügimi dotíkanye polésajo. Tó li móti, neprakticsnoga povidénya sovínisztí pretírávájo, nepremiszleno z-zobsztonkim zandêranyem pogovárjajo. (Fliszár 1943: 3)

Zelo bogata je besedna družina z leksemom *beteg* (v pomenu bolan, bolezen): *betéga dôb* (oblika bolezní), *betéga premenyávanye* (sprememba bolezní), *betéga kazács* (bolezensko znamenje), *sztan betéga* (stanje bolezní), *betéga znánec* (zdravnik), *betézaszti* (bolehen, kašljav), *betezník* (sic!) (bolnik), *beteznikar* (bolničar), *beteznika dvorba* (oskrba bolnika), *beteznikov hiža* (bolnišnica) itd. Nekatero madžarsko izposojenko so v prekmurščini ženskega spola, npr. *szaga* (v madžarščini szag, vonj, duh), *szára*, (v madžarščini szár, steblo). Madžarski samostalniki s končnico *-ó* se v prekmurščini končujejo na *-ôv* (*vojni hajôv* – *hadi hajó* – vojaška ladja). V večini primerov pa se izposojenka ne razlikuje od madžarske besede: *szaft* (omaka), *berek* (dobrava), *bajcni gyülés* (zborovanje rudarjev), *berság* (globa). Težko je rekonstruirati, kaj sodi med Fliszárjeve novosti, novotvorbe, npr. *gyülés* (zborovanje), *szfirkálivati* (poččkati), *szeleburdi* (nepremišljen), in kaj je bilo ustaljeno v prekmurskem knjižnem jeziku in prekmurskih narečjih (*beteg*,

szakács, itd.). Pri tem nam je lahko v veliko pomoč Novakov priročnik *Slovar stare knjižne prekmurščine*, ki pa žal vsebuje le tiske, objavljene do leta 1919. V pomoč nam je lahko tudi slovar Natalije Ulčnik (Ulčnik 2009), ki obravnava leksiko v časopisu *Prijatelj*, žal pa je tudi tod besedje nastalo pred prvo svetovno vojno.

SKLEP

Rokopis Jánosa Fliszárja ima več pomanjkljivosti, saj ni dosleden glede pravopisa besed, pisanja velike in male začetnice (*ausztria-ausztria, balaton-balaton, bára-Borbála, barabás-barabás, bécs-Bécs*) in nima pravil za pisanje skupaj in narazen. Mislim tudi, da ni izbral prave strategije za besedotvorje. Z izpeljavo ni težav, saj so obrazila slovanskega izvora. Madžarščina, predvsem madžarske zloženke pa niso primerne za tvorbo slovenskih/slovanskih besed, saj se jezika tipološko razlikujeta. S slovarjem Jánosa Fliszárja bo še veliko dela. Raziskati bo treba avtorjevo življenjsko pot in ideologije, ki so vplivale na njegov odnos do jezika, opraviti bo treba primerjavo rokopisa in objavljenih slovarjev. Slovar pa je lahko kljub Fliszárjevim ne ravno posrečenim inovacijam vir za raziskovanje prekmurskega jezika, prekmurske ljudske kulture in interetničnih stikov prekmurskih Slovencev med dvema svetovnima vojnama.

LITERATURA

- ANGYAL, Endre, 1996: *A vend kérdés. A vend kérdés. Válogatás eszmék és téveszmék bőséges tárházából.* Szerk. Lukács István. Budapest: Kossics Alapítvány – Košičev sklad. 71-104.
- BAJZEK LUKAČ, Marija, 2005: Madžarske izsposojenke v Küzmičevem prevodu Novega zakona. *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika.* Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 436-448.

- DUDÁS, Előd, 2013: Magyar hatás a muravidéki szlovén helyesírásban. *Magyar Nyelvőr* 137/1, 110-115.
- FLISZÁR, János, 1942: *Magyar-vend szótár*. Budapest: Kókai Lajos Kiadása.
- –, 1943: *Vend-magyar szótár*. Budapest: Kókai Lajos Kiadása
- JUST, Franci, 2006: *Panonski književni portreti 1. Prekmurje in Porabje A-I*. Murska Sobota: Franc-Franc.
- LUKÁCSNÉ BAJZEK, Mária, 2006: Strokovno izrazje v slovarjih Jánosa Fliszárja. *Jezikovna predanost. Akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici*. (Zora 44) Ur. Marko Jensešek, Zinka Zorko. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 550-558.
- NOVAK, Vilko, 2006: *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- PAVEL, Avgust, 2013: *Prekmurska slovenska slovnica. Vend nyelvtan* (Zora 100). Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praha: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska Fakulteta, Univerza v Mariboru.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja
- ULČNIK, Natalija, 2009: *Začetki prekmurskega časopisja*. Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praha: Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru.